

Javier Marías

Vladimir Nabokov v zamaknjenju

Verjetno Vladimir Nabokov ni premogel nič več obsedenosti in odporov od katerega koli drugega pisateljskega kolega, a očitno jih je upal priznati, o njih govoriti in jih s tem neprestano še povečevati. To mu je prineslo sloves ljudomrzneža. A v deželi, ki je tako prepričana o svoji poštenosti in tolerantnosti in ga je sprejela za svojega v ključnih letih njegovega literarnega življenja, drugače tudi ni moglo biti: v Združenih državah, še posebej v Novi Angliji, niso vajeni, da bi tujci imeli trdna mnenja, še manj, da bi jih tako brez zadržkov izražali. “Zoprni stavec” je oznaka, ki jo nenehno ponavljajo tisti, ki so imeli z Nabokovom le bežne stike.

V tem delu države je Nabokov preživel precej let, ves čas kot profesor literature. Najprej je poučeval na Wellesley Collegeu, eni redkih izključno ženskih univerz, ki so še ostale na tem svetu, občudovanja vredni relikviji. Gre za idiličen kraj, ki ga obvladuje čudovito jezero Waban, in kraj večne jeseni spreminjajočih se ogromnih dreves, na katerih živijo veverice. Četudi je tam tudi nekaj moških učiteljev, je na vsem področju *campusa* mogoče videti le ženske. Večinoma so zelo mlade (imenujejo jih *alumnae*) in izhajajo iz konservativnih, zahtevnih in premožnih družin (imenovanih tudi *princese*). Tam lahko človek še goji prazen up, da se je Nabokov za svojo najbolj znamenito stvaritev, *Lolito*, vsaj malo navdihoval tudi pri množici skorajšnjih najstnic v krilih (četudi so nosile tudi zelo kratka krila), a kot je sam večkrat pojasnil, je seme tega vrhunskega dela mogoče najti že

v zgodbi iz njegovega evropskega obdobja, Čarovniku, ki je bil napisan še v ruščini. Največ učiteljskih let je posvetil univerzi Cornell University, ki je mešana, a prav nič manj učena. Očitno Nabokov ni čutil zelo močnega učiteljskega zanosa, kar pomeni, da se je preveč obremenjeval in je trpel med predavanji, ki jih je redno zapisoval in potem počasi prebiral besedila na stojalu, kot bi ga bral samemu sebi. Ena od njegovih številnih obsedenosti je bila tako imenovana Literatura idej, pa tudi Alegorija, zato se je v svojih predavanjih o Joyceovem *Uliksesu*, Kafkovi *Metamorfozi*, *Ani Karenini* ali *Doktorju Jekyllu in gospodu Hydu* večinoma osredotočal na proučevanje načrta mesta Dublin, točno določeno vrsto žuželke, v katero se je spremenil Gregor Samsa, natančno razporeditev vagonov nočnega vlaka Moskva–Sankt Peterburg okoli leta 1870 in minuciozno podobo pročelja in notranjosti hiše doktorja Jekylla. Po profesorjevem mnenju je bil edini način, da najdemo užitek v prebiranju romanov, povezan z zelo jasno predstavo o stvareh.

Slovel je kot ljudomrznež, zato je nenavadno, da so iz njegovih ust tako pogosto prihajale besede *užitek, sreča ali zamaknjenje*. Priznal je, da piše zaradi dveh reči: iz užitka, sreče ali zamaknjenja, pa tudi zato, da bi se rešil knjige, ki jo je pisal. Ko enkrat začneš, je trdil, se besedila lahko znebiš le tako, da ga dokončaš. Kljub temu pa ga je nekoč zamikalo, da bi si pomagal s hitrejšo in bolj nepovratno metodo. Nekega dne v letu 1950 ga je njegova žena Vera prestregla med potjo na vrt ob hiši, kjer je zaradi dvomov in tehničnih težav pri pisanju nameraval zažgati prva poglavja *Lolite*. Ob neki drugi priložnosti je svoji prestrašeni zavesti pripisal, da je rešila rokopis, saj je bil prepričan, kot je dejal, da bi ga duh uničene knjige preganjal do konca življenja. Nobenega dvoma ni, da je bil Nabokov navdušen nad tem svojim delom, saj je navkljub težavam, s katerimi ga je ustvaril, našel dovolj moči, da ga je sam prevedel v ruščino, in to kljub temu da je vedel, da ga v njegovi rodni deželi ne bodo mogli prebirati več let, kot jih bo sam doživel.

Ne smemo pozabiti, da je bil mož, ki se ni mogel odpovedati temu svojemu romanu, vaje odrekanja: Nabokov je trdil, da vsi umetniki živijo v nekakšnem stalnem izgnanstvu, prikritem ali očitnem, a te besede v njegovem primeru delujejo ironično. Nikoli si ni opomogel (če temu tako rečemo) od izgube ne toliko rojstne domovine kot prizorišča svojega otroštva, in četudi je bil prepričan, da se nikoli več ne bo vrnil v Rusijo, se je občasno poigraval z zamisljivo, da bi si priskrbel ponarejen potni list in kot ameriški turist obiskal nekdanje družinsko posestvo v Rožestvenem, ki so ga Sovjeti spremenili v šolo, ali pa hišo na sedanji ulici Herzen v mestu

Sankt Peterburg, ki se je nekoč tako že imenovalo in se zdaj vnovič imenuje tako. A v resnici je, tako kot vsak očitni izseljenec, vedel, da mu vrnitev ne bi prinesla ničesar, temveč bi le poškodovala njegove nespremenljive spomine s tem, da bi jih spremenila. Zagotovo ravno zaradi te izgube Nabokov nikoli ni imel lastne hiše, ne v Parizu, ne v Berlinu (mestih, kjer je preživel prvih dvajset let zunaj Rusije), pa tudi ne v Ameriki in ne na koncu svojega življenja v Švici. V slednji je živel v hotelu Palace de Montreux ob ženevskem jezeru, v vrsti med seboj povezanih sob, kjer je bilo bivališče po mnenju različnih obiskovalcev videti tako zasilno, kot da bi pravkar prispel. Eden od teh obiskovalcev, tudi sam pisatelj in lepidopterolog Frederic Prokosch, se je z njim dolgo pogovarjal o metuljih, njuni skupni strasti, in kljub temu da je gostitelj Nabokov med pogovorom večkrat uporabil že omenjene besede *užitek*, *sreča ali zamaknjenje*, je njegov glas zvenel "zelo utrujeno, otožno, razočarano". V mraku ene od sob se je večkrat nasmehnil "morda iz veselja, morda zaradi bolečine".

Vsa ta opažanja so morala biti zelo izostrena, saj se Nabokov nikoli ni odkrito pritoževal zaradi svojega položaja. Še več, v svojih ameriških letih in še pozneje (obdržal je državljanstvo), je stalno ponavljal, kako je bil v Združenih državah srečen in kako navdušen je bil v novi deželi nad vsem. To ponavljanje je bilo sumljivo: nekoč je z očitno narejenostjo izjavil, da je "tako ameriški kot april v Arizoni", in v njegovem hotelskem bivališču v Palaceu je bilo nad polico mogoče ugledati ekstravagantno zastavo s palicami in zvezdami. A zavedal se je, da tudi izseljenci "nazadnje začnejo zaničevati deželo, ki jih je sprejela", in ni pozabil, kako sta Lenin in Nietzsche sovražila Švico, ki je zdaj sprejela njega in kjer se je z nepremagljivo otožnostjo spominjal krajev svojega otroštva.

A kot je zapisal v svoji izjemni avtobiografiji *Govori, spomin*, ga je v trenutku, ko je pri dvajsetih zapustil Rusijo, najbolj peklo zavedanje, da bodo še tedne ali celo mesece prihajala pisma njegovega dekleta Tamare na naslov v južnem Krimu, ki ga je zapustil in kjer je kratek čas bival po pobegu iz Sankt Peterburga. Nikoli prebrana in nikoli odgovorjena pisma, in to na veke vekov: za večno zaprte ovojnice, ki jih bodo oplazile ljube ustnice, preden jih bodo odposlale.

Pred Parizom in Berlinom, ki sta bila v dvajsetih in tridesetih prepolna ruskih izseljencev, je Nabokov z bratom Sergejem tri akademska leta preživel v Cambridgeu, kjer sta diplomirala. Spomini Nabokova na tisto obdobje niso najbolj prijetni, saj v njih prevladuje razkorak med ruskim obiljem, ki ga je pustil za sabo, in zavedanjem revščine angleških stvari. Njegovi najprijetnejši spomini so povezani z nogometom, športom, ki ga

je vedno častil in tudi sam igral s precejšnjim uspehom, tako v rojstni domovini kot v Cambridgeu, kjer je zasedal mesto vratarja. Očitno je ubranil nekaj nezgrehljivih priložnosti – v vsakem primeru je za najbolj legendarne strelce postal popolno utelešenje skrivnostnega in tujega. Sam je rekel, da so nanj gledali kot na “neverjetno eksotično bitje, preoblečeno v angleškega nogometaša, ki je pisalo verze v jeziku, ki ga nihče ne razume, in to še o daljni deželi, ki je nihče ne pozna”.

Nabokov je moral biti v družinskih odnosih zadržan, kakor da bi celo v Rusiji, pred odhodom in izselitvijo, ne bil sposoben tesnega stika z dvema bratoma in dvema sestrama (morda kaj več s starši). Na brata, ki mu je bil po starosti najbližje, Sergeja, od katerega je bil starejši enajst mesecev, iz otroštva skorajda ni imel spominov in s pretirano treznostjo je pripovedoval o njegovi smrti leta 1945 v Hamburgu, v nacističnem koncentracijskem taborišču, kamor so ga namestili pod pretvezo, da je britanski vohun in kjer je umrl od izstradanosti. Z nekaj več vznemirjenja je govoril o smrti očeta, ki sta ga ob izhodu iz neke konference v Berlinu leta 1922 umorila fašista: čeprav so streljali na nekega drugega udeleženca kongresa, je oče Nabokova posredoval, podrl na tla enega od napadalcev in sam umrl pod streli drugega.

Četudi drži, da svetovne slave ni dosegel pred šestinpetdesetim letom, ko je izšel absurdno škandalozni roman *Lolita*, je bil Nabokov vedno prepričan o svojem talentu. Ko se je opravičeval za nerodnost svojega ustnega izražanja, je to izkoristil za sodbo: “Razmišljam kot genij, pišem kot izvrsten avtor in govorim kot otrok.” Nadvse ga je motilo, da mu pripisujejo vplive drugih avtorjev, pa naj je šlo za Joycea, Kafko ali Prousta, še posebej pa Dostojevskega, ki ga je sovražil, saj ga je imel za “cenenega senzacionalista, ki je okoren in vulgaren”. V resnici je sovražil skoraj vse pisatelje: Manna in Faulknerja, Conrada in Lorco, Lawrencea in Pounda, Camusa in Sartra, Balzaca in Forsterja. Toleriral je Henryja Jamesa, Conana Doylea in H. G. Wellsa. Od Joyceovih del je občudoval *Uliksesa*, a *Finnegans Wake* je imel za “regionalno literaturo”, ki jo je na splošno črtil. Izjema so bili *Peterburg* njegovega sodržavljana Bielija, prva polovica *V iskanju izgubljene časa*, Puškin in Shakespeare ter še redkokdo. *Don Kihota* ni razumel, a kljub temu da mu ni bil naklonjen, ga je nazadnje navdušil. Še najbolj pa je sovražil štiri doktorje, “doktorja Freuda, doktorja Živaga, doktorja Schweitzerja in doktorja Castra s Kube”, predvsem prvega, enega njegovih največjih zoprnikov, ki ga je imenoval “dunajski mazač” in čigar teorije je imel za srednjeveške, primerljive z astrologijo in prerokovanjem. A njegove muhe in odpori so segali še veliko dlje: sovražil je jazz, bikoborbe,

primitivne ljudske maske, ambientalno glasbo, bazene, tovornjake, tranzistorje, bide, insekticide, jahte, cirkus, nepridiprave, nočne klube in hrup motorjev, če navedem le nekaj primerov.

Ni mogoče zanikati, da je bil neskromen, pri njem je bila aroganca videti tako naravna, da je bila včasih videti celo upravičena, vedno pa tudi posmehljiva. Postavljal se je s tem, da korenine njegove družine segajo v 16. stoletje, do Naboka Murze, tartarskega vladarja, ki se je porusil in je bil domnevni naslednik Džingiskana. Še bolj pa je bil ponosen na svoje izbrane literarne predhodnike, ne toliko resnične (tudi njegov oče je napisal nekaj knjig) kot domnevne: eden od njegovih prednikov je bil povezan s Kleistom, drugi z Dantejem, tretji s Puškinom, četrti pa z Boccacciem. Štiri je preveliko število naključij.

Od otroštva je trpel za nespečnostjo, v mladosti je bil ženskar, v zrelih letih pa nadvse zvest (skoraj vse svoje knjige je posvetil ženi Veri). Verjetno ga je treba imeti za samotarja. Največji užitek, največjo srečo in največje zamaknjenje je izkusil sam: v lovljenju metuljev, med premišljevanjem o šahovskih problemih, v prevajanju Puškina, ob pisanju svojih knjig. Umril je 2. julija 1977 v Montreuxu, pri starosti oseminsedemdesetih let, jaz pa sem za njegovo smrt izvedel na ulici Sierpes de Sevilla v Laredu, pri zajtrku, ko sem odprl časopis.

Nervirali so ga ljudje, ki so hvalili "preprosto in odkrito" umetnost, in tisti, ki so verjeli, da je kvaliteta umetnosti odvisna od njene preprostosti in odkritosti. Zanj je bilo vse umetno, vključno z najpristnejšimi in najbolj občutenimi čustvi, ki jih je tudi sam izkusil. To je izrazil drugače: "V visoki umetnosti in znanosti je podrobnost vse." Nikoli se ni vrnil v Rusijo, prav tako ni nikoli več slišal za Tamaro. Morda pa je o njej kaj izvedel v katerem od dolgih pisem, ki jih je napisal svoji preteklosti, medtem ko se je osvobajal teže vsake od svojih čustvenih in dovršenih knjig.

Prevedla Barbara Pregelj